

Vrijdag 23 oktober 2015

HEBBEN WIJ HUN STEM GEHOORD?

SCHERVEN UIT DE GROOTE OORLOG IN ENKELE GEDICHTEN

INLEIDING

Eric Bogle is een in Schotland geboren singer-songwriter die prachtige liedjes heeft gemaakt. Eén ervan is getiteld: **And the band played Waltzing Matilda**. Het lied beschrijft oorlog als zinloos en gruwelijk, terwijl het afrekenet met diegenen die oorlog verheerlijken. Dat wordt geïllustreerd aan het verhaal van een jonge Australische soldaat die wordt verminkt tijdens de slag om Gallipoli in 1915, die het 'Australian and New Zealand Army Corps' opzadelde met bijna 100.000 gewonden en meer dan 40.000 doden.

De vierde strofe van het lied gaat als volgt...

They collected the wounded, the crippled, the maimed And they shipped us back home to Australia The armless, the legless, the blind and the insane Those proud wounded heroes of Suvla And as our ship pulled into Circular Quay I looked at the place where my legs used to be I thanked Christ there was no one there waiting for me To grieve and to mourn and to pity	Ze verzamelden de gewonden, de kreupelen, de verminkten En per schip voerden ze ons terug naar Australië Mannen zonder armen of benen, blind of krankzinnig Trotse gewonde helden van de Suvla-baai En als ons schip de haven van Sydney binnenvoer Keek ik naar de plaats waar ooit mijn benen waren Ik dankte God dat niemand mij opwachtte Om te treuren en te rouwen en medelijden te hebben
--	---

De geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog is er lang een geweest van datums, plaatsen, cijfer aantallen, slagvelden, heldenmoed en duur behaalde overwinningen op de vijand. Officiële verslagen van generaals en herdenkingstoespraken van politici lieten geen plaats voor de ervaringen van directe ooggetuigen. Hun verhalen verschillen van de officiële verslaggeving. Hoe keken zij aan tegen de grote slachting?

Vanavond komen zij die erbij waren aan het woord, in gedichten en liederen.

Hun stem is nog steeds met ons. In hun door een hedendaagse wereld van geweld bedreigde woorden spreken zij ons toe.

GELUKKIG WIE TEN STRIJDE GAAT?

OVER ENTHOUSIASME EN VERBIJSTERING

'Eens zal een stommiteit op de Balkan een wereldbrand veroorzaken' had de Duitse kanselier Otto von Bismarck voorspeld. In de zomer van 1914 is het zover. Duizenden jonge mannen beantwoorden de oproep om te gaan vechten. Zo ook Carl Zuckmayer, 17 jaar jong, aankomend dichter en toch niet echt tuk op oorlog. In de zomer van 14 met zijn ouders op vakantie in Nederland schrijft hij een reeks gedichten, die zijn afkeer van oorlog weerspiegelen.

Zo ook het gedicht **Einmal wenn alles vorüber ist..**

*Eens, wanneer alles voorbij zal zijn,
Zullen moeders wenen en meisjes klagen
En men zal onder het beeld van Jezus Christus
Opnieuw religieuze kruisen slaan
En men zal zeggen: het is toch voorbij!
Laat de doden hun doden beklagen!
Maar ons, ons brak het hart in twee
Levenslang moeten wij de scherven dragen.*

Aan een vriend vertrouwt Zuckmayer toe: 'Nooit zal ik ten oorlog trekken om op andere mensen te schieten.' Maar dan... In de vroege morgen van 1 augustus spreekt de Duitse keizer Wilhelm II een enthousiaste menigte van meer dan tweehonderdduizend mensen toe.

'Nu moet het zwaar de doorslag geven. In vreedestijd zijn we overvallen. Een verenigd Duitsland is nog nooit opverwonnen. Net als onze voorouders zullen we oprukken met God aan onze zijde.

Vanaf nu zijn er geen partijen meer, alleen maar Duitsers!'

Al deelt niet iedereen in dat enthousiasme, een onwezenlijk aandoende vreugde over het losbarsten van de oorlog maakt zich meester van de massa.

'De treinen vulden zich met vers opgekomen recruten', schrijft de Oostenrijkse auteur Stefan Zweig het neer in zijn autobiografie **De wereld van gisteren**. 'Vlaggen wapperden, muziek daverde, in Wenen trof ik de hele stad in vervoering aan.[...] Optochten vormden zich in de straten, plotseling doken overal vlaggen op, muziekkorpsen en muziek, de jonge recruten marcheerden in triomf weg, en hun gezichten lichtten op, omdat men hen toejuichte, hen, de kleine mensen van alledag, voor wie anders niemand aandacht en lof had.'

In Vlissingen neemt Carl Zuckmayer samen met zijn familie de laatste trein die de Duitse grens over rijdt. De stemming van feestelijke saamenhorigheid van de zich één voelende Duitsers in de trein slaat over op de jonge dichter.

'Als een soort straling, een warmte die lichaam en ziel doordringt, een zinnelijke trance, haast een wellust van het meemaken, het meebeleven', zal Zuckmayer later zeggen.

Wellicht niet zozeer van enthousiasme voor de oorlog maar dan toch van vaderlandsliefde en heldhaftigheid getuigen de eerste oorlogsverzen van August Van Cauwelaert, die in 1914 dienst neemt als vrijwilliger in het Belgische leger.

Gelukkig wie ten strijde gaat.

*Gelukkig wie ten strijde gaat
Voor 't recht en, onbewogen,
In roes van vuur'gen daver staat
Met klare en rustige oogen.*

*Gelukkig wie zijn vrees verwon
En warse wil verhardde,
En trotsch het felst gevecht begon,
Wat dood ook tegensarde.*

*Gelukkig wie den dag aanvaardt
In dank, met vroom vertrouwen,
Al zal misschien zijn oog op aard
Geen morgen meer aanschouwen.*

*Gelukkig wie zijn hoofd bevrijd.
Zijn hart heeft opgedreven,
Tot 't vredig licht van eeuwigheid,
Hoog boven dood en leven.*

En zijn er dan geen tegenstemmen?

Als in 1914 de oorlog dreigt uit te breken zet Jean Jaurès, Frans socialistisch volksvertegenwoordiger en pacifist, alles op alles om via dialoog de dreigende oorlog tussen Frankrijk en Duitsland te verhinderen.

Zijn pacifistisch pleidooi voor samenwerking met Duitsland maakt Jaurès gehaat bij de Fransen die revanche willen voor hun nederlaag tegen Pruisen in de oorlog van 1870 – 1871 en het verlies van Elzas-Lotharingen. Op de warme zomeravond van 31 juli wordt Jaurès -hij is net klaar met eten in Café Croissant in Rue Montmartre in Parijs – vermoord door de negentwintigjarige Raoul Vilain, vurig patriot en vol wraakgevoelens jegens Duitsland. 'Pourquoi ont-ils tué Jaurès', vraagt Jacques Brel zich af in een droefgeestig en pijnigend lied.

Nu kan de barbarij kan beginnen.

Op zaterdag 1 augustus verklaart Duitsland de oorlog aan Rusland. Als zij een dag later het bericht vernemen, heffen de vrouwen in het dorpje Russische dorpje Slepnojovo een indrukwekkende klaagzang aan. De Russische dichteres Anna Achmatova deelt in hun gemoed. Alsof haar hele leven instort. Die dag, 20 juli volgens de juliaanse kalender, schrijft ze haar tweeledig gedicht Juli 1914. Hier spreekt een apocalyptische zieneres.

I

Al een maand smeult er vuur in de venen
- Wat je ruikt in de bittere lucht –
En vandaag zijn de vogels verdwenen
Zelfs geen espeblad ritselt of zucht.

Sinds de Pasen verdorsten de velden,
God is toornig, de zon werd een straf,
En een kreupele pelgrim voorspelde
De verschrikking: 'Het komt op u af:

Honger, pest en verraad. Zij verderven
Binnenkort deze wereld, te klein
Wordt de aarde voor allen die sterven
En geen hemellicht zal er meer zijn.

Hoe de vijand geniet van de schade!
Maar verdeeldheid veroorzaakt hij niet
En de maagd zal een sneeuw witte wade
Spreiden over dit grote verdriet.'

II

Naar de zoete jeneverbes geuren
Ook de akkers; het bos staat in brand.
Zusters rouwen en weduwen treuren
Om de mannen, het galmt door het land.

Niet vergeefs is om regen gebeden
Die de graanlanden lafenis schenkt.
Want het koren, vertrapt en vertreden,
Wordt in donkerrood, lauw vocht gedrenkt.

En de hemel hangt laag, als verlaten.
Slechts de stem van een biddende klinkt,
Klaaglijk: 'Mag men jouw mantel verloten,
Wordt jouw heilige lichaam verminkt?'

Hoe onheilspellend kan een dichter zijn in een gedicht over het begin van de oorlog? Een brandgeur in de lucht, massale sterfte, de aarde te klein voor allen die doodgaan, onnoemelijk verdriet van rouwende zusters en treurende weduwen.

En zo trekken ze ten strijde...

“Al die jongens van Europa die in die tijd en omstreeks die tijd werden geboren, Russische, Franse, Belgische, Servische, Ierse, Engelse, Schotse, Welshe, Italiaanse, Pruisische, Duitse, Oostenrijkse, Turkse... en Canadese, Australische, Amerikaanse jongens, Zoeloes, Gurkha's, Kozakken, noem maar op, hun lot stond zonder meer geschreven in een meedogenloos hoofdstuk van het boek des levens. Die miljoenen moeders en hun miljoenen liters moedermelk, miljoenen momenten van prietpraat en brabbeltaal, petsen en kussen, truien en schoenen, opgestapeld in de geschiedenis op grote puinhopen, met een luide, kapotte muziek, menselijke verhalen voor niets verteld, voor as, ter vermaak van de dood, op de machtige vuilnisbelt van zielen gesmeten, al die miljoenen jongens met al hun stemmingen die vermaald zouden worden door de molenstenen van de komende oorlog.”

(Uit 'Een lange, lange weg' – Sebastian Barry)

HET LIJF IN SLIJK GEPLANT

OVER LIJDEN EN DOOD AAN HET FRONT

Op dinsdag 4 augustus 1914, even voor 8 uur, steekt een groep van 25 Uhlanen (Duitse verkenners) de grens over bij Gemmenich in de buurt van het drielandenpunt, België, Nederland en Duitsland. De Duitse officier springt van zijn paard, haalt een papier te voorschijn en leest een boodschap aan het Belgische volk voor.

‘Tot mijn grote spijt zien de Duitse troepen zich verplicht om de grens met België te overschrijden. [...] Wat wij willen is een vrije doorgang.’

De officier klimt weer op zijn paard en zonder op of om te kijken trekt hij met zijn Uhlanen de Belgische grens over.

Dan gaat het vlug. Dat moet ook, want het Duitse opperbevel geeft zichzelf 42 dagen om Parijs te veroveren.

Zondag 16 augustus – De Luikse forten vallen

Donderdag 20 augustus – De Duitse troepen nemen Brussel in

Vrijdag 9 oktober – De Duitsers veroveren Antwerpen

Koning Albert trekt het Belgische leger teug tot achter de IJzer.

Onderluitenant Raoul Snoeck noteert in zijn dagboek. *‘Het bevel van de koning luidt als volgt: “Om het even welke positie u zult innemen, uw blikken mogen alleen naar voren gericht zijn en u zult als verrader beschouwen, al wie het woord terugtrekken zou uitspreken zonder dat daartoe bevel werd gegeven. [...] De Koning dringt erop aan dat we ons zouden opofferen, vechten tot de dood.’*

Daan Boens, 21 jaar oud, stond volop in de vuurlinie aan de IJzer. Zijn sonnetten, die tot stand kwamen in de in modder en slijk gedrenkte loopgraven, maken van Boens een bevoorrechte getuige. Als in de eerste weken van de oorlog aan het geleden leed nog zin kan worden gegeven vanuit onbaatzuchtige vaderlandsliefde en naïeve opofferingsgezindheid, dan heeft de dagelijkse ervaring in de loopgraven al vlug het blinde geloof in de zin van de oorlog achterhaald.

De soldaten zijn geen ongenaakbare helden meer, maar kwetsbare wezens die vechten tegen regen, sneeuw en wind, tegen het slijk met zijn *‘kleur van de dood’*, tegen de vermoeidheid en de eenzaamheid, de angst en de leegte, de ontbering en de ziektes, de luizen en de ratten. In de dagelijkse sleur aan het front en de gruwel van de oorlog primeert de onophoudelijke strijd om zelfbehoud.

Verlamd door angst, voortdurend opgejaagd door de dood en bijna tot waanzin gedreven door de kogels is de dichter op zichzelf teruggeworpen, samen met de andere soldaten, 'het lijf in slijk geplant'. Een naamloze massa die wacht op de dood.

In de loopgraaf van den dood

Alleen daar leerend liggen, tussen prikkel-draden,
met kille hand-granaat geklemd in klamme vuist,
de scherpe dolk gereed, de rug met angst beladen,
wijn in den mond het fluitje schrikt als 't riet plots ruischt.

Het lijf in slijk geplant, en, om de wereld, nacht.
Het gansche wezen vol van nacht en slijk en schimmen,
van 't regelmatig schieten, dat, als stervens klacht,
schel-rakelings de kogels u om 't hoofd doet grimmen.

U daar te weten, meters van uw post gedreven,
en als een levend offer voor miljoenen man;
en dood is u vóór 't oog, als een schavot verheven,
en leert u 't leven kennen, en de grens er van.

Alleen te zijn, en moe, en stervling vóór den dood, –
en koel te loeren in het duister en de struiken,
zich steeds herzeggend 't woord dat zelfmoord u gebod,
wanneer de vreemde uw pad tot opmarsch zou gebruiken.

In het geluid der kogels en der woeste bommen,
dat oorverdovend is, de ratten, stil-bevreesd,
hun kreten horen slaken, – wijn voortaan de stomme
verwijde blikken van den dood u branden in den geest.

Tot weer het leven u uit deze diepten voert
en gul weer maakt uw hand en 't slijk weert van uw kleeren,
en zon legt op uw haar, en kalm uw ziel ontroert,
daar ge in dien nacht, van mensch, de grootste vrees, mocht leeren.
(Daan Boens)

Overtuigd dat de oorlog voor Duitsland een rechtvaardige zaak was, is Carl Zuckmayer net als zijn kameraden 'met bloemen op zijn helm' fier naar het station gemarcheerd. Geen angst voor de dood, de trein kon hen niet vlug genoeg aan het front brengen. Maar aan het front is alles anders dan Zuckmayer zich had voorgesteld. Hij ziet veel kameraden sneuvelen of gruwelijk gewond afvoeren naar een hospitaal. Het heldenepos dat hen is voorgespiegeld loopt uit op een massale slachting. Enthousiasme en geloof in de oorlog veranderen in een volstrekte desillusie. Het klaaglijk janken van stervende gewonden in het prikkeldraad alsmede de rondschietende ratten die zich storten op de doden leiden tot hallucinaties. In 1917 weten de Duitse politieke en militaire leiders weten dat ze de oorlog niet meer kunnen winnen. Maar desondanks blijven zij de officiële oorlogsretoriek van extreme opoffering uitdragen. Terwijl komen de burgers aan het thuisfront om van honger en kreperen de soldaten in een strijd die hen beschaamt.

1917

*Ich habe sieben Tage nicht gegessen
Und einem Mann in die Stirn geknallt.
Mein Schienbein ist vom Läusebiss zerfressen,
Bals werd ich einunzwanzig Jahre alt.*

*Bin ich besoffen, hau ich in die Fressen
Den Bleichgesichtern. Mein Gesang ist Wut.
Wo ich mich kratze, springt ein grelles Blut.
Es sprosst mein Bart wi junge Gartenkressen.*

*So nehm ich meinen Samen in die Hand;
Europas Aukunft, schwärzgekörnter Laich;
Ein Gott ersäuft in schlammigen Kröteneich!
Und scheisse mein Vermächtnis an die Wände.
(Carl Zuckmayer)*

1917

*Ik heb zeven dagen niet gegeten
En een man voor zijn kop geknald.
Mijn scheenbeen is door luizen stukgevreten.
En straks ben ik eenentwintig lentes oud.*

*Ben ik bezopen, dan sla ik alle zeikers
keihard op hun smoel. Mijn zang is woede
Waar ik me krab, begint het fel te bloeden.
Mijn baard schiet uit ontspruit als tuinkers.*

*Dan neem ik mijn zaad in mijn handen:
Europa's toekomst, zwartgekorreld gewoel:
een God verzuipt in het slijk van de paddenpoel!
Ik schijt mijn testament op alle wanden
(Vertaling: Ton Naaijken)*

DULCE ET DECORUM EST PR PATRIA MORI

OVER EER EN DE GROTE DOOD

'Si par malheur ils survivaient, c'était pour partir à la guerre, c'était pour finir à la guerre', zingt Jacques Brel in dat zo droef en pijnigend lied over Jean Jaurès. Op het bevel van generaals –Brel gebruikt het woord 'sabreur', wat ijzervreter maar ook knoeier betekent- moeten jonge mannen op 'het veld van eer' hun lijf vol gaten laten schieten. Twintig jaar en al dood, gesneuveld in de hel nog voordat ze geleefd hadden. Voor wie, voor wat?

Generaals, presidenten, ayatollahs, kanonnenbouwers...

'Waarom gaan ze zelf niet?', vraagt Georges Brassens zich af in zijn lied ***Mourir pour les idées***. *'O vous, les boutefeux, o vous les bons apôtres, mourez donc les premiers.'*

Oh, stokebranden en profeten van de oorlog, waarom sterven jullie niet als eerste. Von Hindenburg en Ludendorff, Joffre en Pétain... Als jullie toch zo overtuigd zijn van de waarde van jullie ideeën, geef ons dan het voorbeeld en ga als eerste ten strijde.

De Duitsers hadden gerekend op een korte oorlog, die ze met een zege zouden afsluiten. *'Ein frischen und fröhlichen Krieg'*, had de Duitse keizer zijn onderdanen voorgehouden. Maar het front loopt vast. In het voorjaar van 1915 zetten de Duitsers chloorgas in om de frontboog bij Ieper te doorbreken. Voortgestuwd door de wind drijven groen-gele wolken in de richting van de Fransen die angstig wegvluchten.

Wilfred Owen, die zich in 1915 heeft aangemeld als vrijwilliger en een week voor het einde van de oorlog zal bezwijken aan zijn verwondingen, schreef met zijn gedicht **Dulce et decorum est** een aanklacht tegen de heroïek van de oorlog. Het gaat over een soldaat die droomt dat hij, door de groene glazen van zijn masker heen, een man ziet sterven aan gasvergiftiging. Uitgeput en door het gas aangetast hoest de soldaat zijn eigen longen uit. Owen is ervan overtuigd dat, als de burgers op het thuisfront het geluid zouden horen dat de soldaat maakt terwijl hij het bloed uit de longen omhoog perst, zij die oude leugen van Horatius niet meer zouden vertellen aan hun kinderen: dat het zacht en eervol is om voor het vaderland te sterven. Dat is een grote leugen.

DULCE EN DECORUM EST

*Bent double, like old beggars under sacks
Knick-kneed, coughing like hags, we cursed through sludge*

DULCE EN DECORUM EST

*Dubbelgevouwen, als oude bedelaars met pak en zak geladen,
Met knikkende knieën, hoestend als een heks, vloekten we ons
door het slijk,*

*Till on the haunting flares we turned our backs
And towards our distant rest began to trudge.
Men marched asleep. Many had lost their boots,
But limped on, blood-shod. Alle went lame, all blind;*

*Drunk with fatigue; deaf even to the hoots
Of gas-shells dropping softly behind.*

*Gas! Gas! Quick, boys! – An ecstasy of fumbling,
Fitting the clumsy helmet just in time,
But someone still was yelling out and stumbling
And floundering like a man in fire or line.
Dim through the misty panes and thick green light,
As under a green sea, I saw him drowning.*

*In all my dreams before my helpless sight
He plunges at me, guttering, choking, drowning.*

*If in some smothering dreams, you too could pace
Behind that wagon that we flung him in,
And watch the eyes writhing in his face,
His hanging face, like a devil's sick of sin;
If you could hear, at every jolt, the blood
Come gargling from the froth-corrupted lungs,
Bitter as the cud
Of vile, incurable sores on innocent tongues,*

*My friend, you would not tell with such high zest
To children ardent for some desperate glory,
The old Lie: Dulce et decorum est
Pro patria mori
(Wilfred Owen)*

*Tot wij de stergranaten de rug toekeerden
Verder sjokkend, naar een poos verre rust nu onderweg.
Een lopen en een slapen. Velen reeds de schoenen kwijt,
Maar mankten door, met bloed geschoeid. Blind en mank was
alleman*

*Uitgewoond en dronken. Doof zelfs voor het gejam
Van de gasgranaat die zacht achter ons neerkwam.*

*Gas! Gas! Haast je, gasten! Een feest nu van gefruunik,
De klunzige maskers haastig opgezet,
Maar iemand die nog gilt. En strompelt. En gaat
Dan onderuit, als valt hij in een vuur of vat met ongebluste kalk.
Vaag, door het bewasemd glas, zie ik een dikke groene schijn.
Als onder een groene zee zie ik hoe hij al verdrinkt.*

*In al mijn dromen zie ik, voor mijn machteloze blik,
Hoe hij duikt naar mij. En braakt. En stikt. En nog een keer
verdrinkt.*

*Als, in een helse droom, jij ook moest lopen
Achter de laadkar waar we zijn lijk in smeten,
En de ogen wit weg zien draaien in zijn kanis,
Zijn hondsberoerde duivelstronie, aan zonde ziek gevreten;
Als jij het bloed, bij elke bobbel,
Kon horen rochelen in de door schuim verpeste longen,
Een afzichtelijke kanker, even bitter als gal
Of smerige ongeneeslijke zweren op schuldeloze tongen,*

*Mijn vriend, je zou heus niet met zoveel vuur
Aan kinderen wanhopig tuk op wat ijdele glorie,
De oude Leugen staan verkopen: Dulce et decorum est
Pro patria mori*

(Vertaling: Chris Spriet)

Als men, komende van Ieper, Zonnebeke binnenrijdt, vindt men op de rotonde van de Ieperstraat de **Zonnewijzer** terug, een beeld van Camiel van Breedam, een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de assemblagekunst in België. Dit beeld symboliseert de wegen die elkaar kruisen en die tegelijkertijd de

hoogte in lopen: lucht, hemel en symbool van de miljoenen zinloos gesneuvelde jonge mensen. Tegelijkertijd zijn ze door hun vorm - naar de hemel reikend - een symbool van hoop.

In de Westhoek vielen in vier jaar strijd minstens 550.000 doden. Het landschap, waarin afwezigheid heel nadrukkelijk aanwezig is, confronteert ons met het verlies van een hele wereld. Dat verlies drukt Van Breedam ook uit in zijn sculptuur **Crosstone**, een duidelijke verwijzing naar de Britse en Duitse oorlogsgraven in de Westhoek.

Hoe kun je je inbeelden wat het betekent om een generatie jonge mensen te verliezen? De jonge Britse dichter Charles Hamilton Sorley vroeg het zich af aan de vooravond van zijn eigen dood. In het gedicht **When you see millions of the mouthless dead**, dat werd aangetroffen in zijn ransel nadat hij op 13 oktober 1915 bij Loos in Noord-Frankrijk was gesneuveld.

When you see millions of the mouthless dead

*When you see millions of the mouthless dead
Across your dreams in pale battalions go,
Say not soft things as other men have said,
That you'll remember. For you need not so.
Give them not praise. For, deaf, how should they know
It is not curses heaped upon each gashed head?
Nor tears. Their blind eyes see not your tears flow.
Nor honour. It is easy to be dead.
Say only this, 'They are dead.' Then add thereto,
'Yet many a better one has died before.'
Then, scanning all the overcrowded mass, should you
Perceive one face that you loved heretofore,
It is a spook. None wears the face you knew.
Great death has made all his for evermore.*

Als je miljoenen mondeloze doden ziet

*Wanneer je miljoenen doden zonder mond ziet gaan
in bleke bataljons door je dromen,
zeg dan geen zachte dingen, zoals anderen hebben gedaan
ter herinnering. Jij hoeft daar niet mee aan te komen.
Prijs ze niet. Want hoe kunnen zij, doof,
weten dat het geen vloek is dat neerdaalt op hun hoofd?
Geen tranen ook. De blinde ogen zien je tranen niet gaan.
Geen eer ook. Het is makkelijk, dood
te zijn. Zeg slechts: 'Ze zijn dood.' Voeg eraan
toe: 'Menig beter mens is eerder heengegaan.'
Dan, als je heel die dichte massa overziet
en één gezicht ontdekt dat iets voor je heeft betekend,
dan is dat een spook. Dat gezicht is er niet.
De grote dood heeft alles en voor altijd ingerekend.*

(Vertaling: Michiel Van Aardenne)

In het gemis van één geliefd gezicht herken je het verlies van de tien miljoen gesneuvelden.

DIE EIGENTLIJKE VERLIERE DER KRIEGE...

OVER VERLIES EN VERDRIET

Op 24 mei 1915 –de 2de Slag om Ieper nadert zijn einde- worden de Royal Dublin Fusiliers in de strijd geworpen. 's Morgens vertrekt het Iers bataljon met 666 mannen naar het slagveld. De Duitsers gebruiken chloorgas. 's Avonds bestaat het bataljon nog uit 21 manschappen. Oorlogen kennen een steeds terugkerend fenomeen van ellende en verlies. In zijn oorlogsdagboeken spreekt onderpastoor Achiel van Walleghem van een 'mensenslachterij'. Oorlog kent geen winnaars, alleen verliezers. Zij die de oorlog niet overleven en zij die verweesd achterblijven. Verlies en verdriet van wie achterblijft zijn gesymboliseerd in een van de meest ontroerende beeldhouwwerken: het treurend ouderpaar van Käthe Kollwitz, wiens achttienjarige zoon Peter al op 23 oktober 1914 het leven liet bij het begin van de oorlog. Uit twee harde granietblokken hebben twee zachte moederhanden beelden van een vader en een moeder gebeiteld, getekend door smart om hun verloren zoon en door afschuw van de oorlog die hun leven heeft verwoest.

'Die eigentlichen Verlierer der Kriege sind immer die Eltern, die Frauen, die Mütter.'

De ouders

Enkel de ouders bleven om te treuren
In hun geledigd huis van vroeger achter
Waar zij de wederkeer des zoons verwachtten.
Toen géén terugkwam sloten zij de deuren
En liepen met verdrietige gedachten
De wegen westwaarts door de zomernachten.

Hun starlings ijlgeschreide ogen zagen
De dorpen nauwelijks waarlangs zij kwamen
En niet de kinderen met andere namen
Rumoerend achter toegegroeide hagen.
Berichten die zij gaandeweg vernamen
Verzwegen zij voorgoed alleen en samen.

Hun zoons waren niet langer meer soldaten
Maar knapen uit de ongeschonden dagen
Met vrolijkheden en geringe vragen,
Scholieren later heerlijk uitgelaten
En jongemannen die met welbehagen
Hun veel te mooie uniformen dragen.

Een stad voorbij, een lange weg ten einde
Hielden de ouders stil. Zij waren node
En voor de toekomst niets dan echtgenoten
Die keken naar de weerschijn van de weide
Waar op een groeizaam zomerbed van zoden
De zerken lagen van de jonge doden.

En bleven doodstil staan, armen en handen
Aaneengesloten zonder holten tegen
Hun langzaam lichaam, monden moegezwegen
Gereed om zonder adem te verzanden
Om steen te worden, knielend neergezegen
Onder de lafenis van lange regen.

(Uit 'Zachtjes, mijn zoon ligt hier' – Gedichten van Anton Van Wilderode)

In het begin van de oorlog is Emile Verhaeren getroffen door de Duitse oorlogsmisdaden tegen de Belgische bevolking. De verheven poëet wordt een dichter van de haat. Haat tegen alles wat Duits is. Hij schrijft het gedicht *La Belgique sanglante*, een furieuze aanklacht tegen de Duitse oorlogsmisdaden en een regelrechte afrekening met het militaristische Duitsland. Met verwijzing naar de verminkingen van kinderen door de Duitsers – is het werkelijk gebeurd of is het oorlogspropaganda- stelt hij dat wreedheid tot de Duitse cultuur behoort. '*Deux petits pieds d' enfant atrocement coupés*' - '*Twee kleine kindervoetjes afschuwelijk afgesneden*'. Voor Verhaeren is het duidelijk, het Duitse sadisme heft honger en doerst naar wreedheid.

'*La patrie aux soldats morts*' is een ander gedicht van Verhaeren. De laatste twee verzen klinken zeer patriottisch. Daardoor getuigt het gedicht van een tegenstrijdig gevoel, enerzijds het patriottisme van de tijd waar de romantische inspiratie van Verhaeren bij aansluit, anderzijds de gruwel van de oorlog die de dichter de pijn en de angst van soldaten pijnlijk nauwkeurig beschrijft. Maar zonder de laatste twee strofen weet het gedicht '*Aux soldats morts*' op een ontroerende wijze de jonge mannen op te roepen die met duizenden sneuvelen. Sommigen nog heel jong, slachtoffers tegen wil en dank van een waanzinnige oorlog.

Aux soldats morts

*Vous ne reverrez plus les monts, les bois, la terre
Beaux yeux de mes soldats qui n'aviez que vingt ans
Et qui êtes tombés en ce dernier printemps
Où plus que jamais douce apparut la lumière.*

On n'osait plus songer au réveil des champs d'or

Voor de dode soldaten

*Jullie zullen de bergen, de bossen, en de grond niet weerzien,
Mooie ogen van mijn soldaten die pas twintig waren,
En die tijdens de laatste lente vielen,
Toen het licht zachter dan ooit scheen*

Men durfde niet meer denken aan de gouden velden

*Que l'aube revêtait de sa gloire irisée;
Seule, la sombre guerre occupait la pensée
Quand, au fond des hameaux, on apprit votre mort.*

*Depuis votre départ, à l'angle de la glace,
Votre image attirait et le cœur et les yeux;
Et nul ne s'asseyait sur l'escabeau boiteux
Où tous les soirs, près du foyer, vous preniez place.*

*Hélas! Où sont vos corps jeunes, puissants et fous ?
Où sont vos bras, vos mains et les gestes superbes
Qu'avec la grande faux vous faisiez dans les herbes ?
Hélas, la nuit immense est descendue en vous.*

*Vos mères ont pleuré dans leur chaumière close,
Vos amantes ont dit leur peine aux gens du bourg,
On a parlé de vous, tristement, tous les jours,
Et puis un soir de juin, on parla d'autre chose.*

*Die de dageraad met haar regenboog kleuren bedekte;
Alleen de sombere oorlog hield de gedachten bezig
Wanneer men in de gehuchten jullie dood vernam.*

*Sedert jullie vertrek, bleef jullie beeld
In de harten en de ogen gegrift,
En niemand ging op dat scheve bankje zitten
Waar jullie elke avond, dicht bij het vuur, plaatsnamen.*

*Helaas! Waar zijn jullie jonge lichamen, krachtig en onbezonnen?
Waar zijn jullie armen, handen, en de prachtige bewegingen
Die jullie met de grote zeis op het veld maakten?
Helaas, de immense nacht is over jullie neergedaald.*

*Jullie moeders hebben geweend in jullie geloken kleine huisjes,
Jullie geliefden hebben hun verdriet tegen de dorpelingen geuit,
Er is in trieste bewoordingen over jullie gesproken, elke dag,
Tot men plots, op een juni-avond, over wat anders begon.*

Op het elfde uur van de elfde dag van de elfde maand van 1918 was een hele generatie verloren gegaan. Opgeofferd aan de leugen van politieke leiders, generaals en genies van 't kanon dat een oorlog een einde kan maken aan de oorlog.

'Sacrificed to the fallacy that war can end war', staat te lezen op de grafsteen van Arthur Conway Young op het Tyne Cot Cemetery in Passendale.

Maar oorlogen blijven duren. Terwijl alle partijen in een oorlog zweren bij hun grote gelijk, vallen altijd maar doden en doden. Altijd opnieuw, opnieuw en opnieuw.

'Immer die Toten, die Toten, die Toten.'